

Pseudoștiință contemporană

Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen, in 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie pag. 57—143.

Istoria limbii trebuie făcută nu fragmentar, ci în complexitatea ei, în întregimea ei, aceasta ar fi o *istorie pragmatică a limbii*. Într-o asemenea istorie pragmatică a limbii diferitele subdiviziil de până acum, care sînt, ori mai bine ar trebui să fie după D-na R. 1 tezaurul cuvintelor, 2 baza articulației, 3 înțelesul cuvintelor, 4 accent, 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 funcțiunea, 8 așezarea cuvintelor, trebuiesc considerate la un loc, deodată toate. Ar zice cineva că acest lucru nu se poate, pentru că limba nu-i numai ceva psihic, ci și fizic, așa că ea trebuie studiată și după metoda științelor naturale. Aceasta nu-i adevărat, pentru că mecanic nu se petrece în limbă nimic, ci fenomenele care se petrec inconștient într-însa au căpătat această stare de inconștiență în urma unei nesfârșite deprinderi ontogenetice și filogenetice. De la capul locului toate aceste fapte au fost conștiente. La științele naturale aparține numai fiziologia sunetelor, care studiază posibilitatea fizică a producerii acestora. Producerea de fapt a lor aparține psihologiei sunetelor. Și pentru aceia tratatele de fiziologie a sunetelor ar trebui să țină socoteală de această dublă discuție a producerii lor: fiziologia sunetelor de o parte, psihologia sunetelor de altă parte.

Observație. 1. Subdiviziile istoriei limbii e o necesitate, bazată pe însăși firea limbii. Nu e ceva arbitrar, rezultat din capriciul cercetătorului. Ea stă în legătură cu progresul științei. Subdiviziile se observă în toate științele. O încercare de a zvrili totul la un loc e o întoarcere înapoi spre ignoranța din care n-a scăpat, relativ, omul decât prin analiză. 2. Faptul că limba ar fi ceva și fizic, astfel că ar necesita întrebuințarea metodelor științelor naturale, n-ar putea fi o piedică pentru *istoria pragmatică a limbii*, în caz cînd aceasta, așa cum o înțelege D-na R., ar fi posibilă, căci, dacă e posibilă o istorie pragmatică a fenomenelor psihice, pentru ce n-ar fi posibilă și o istorie pragmatică a fenomenelor fizice? Dar oare aceste vorbe, *istorie pragmatică, metode ale științelor naturale*, nu sînt o îmbătăre cu apă rece? 3. Dacă fenomenele inconștiente din limbă sînt bazate pe deprindere, atunci la începutul limbii toate fenomenele acestea erau conștiente? Mai înțeleg acest lucru e imposibil de știut prin propria observație. Apoi inducția, singurul mijloc de îndreptare a unei asemenea concepții, este totuși

că, dacă sînt astăzi fenomene inconștiente în limbă, au trebuit să fie și la începutul limbii. Apoi fenomenele inconștiente ale limbii sînt atît de enorm de numeroase față cu cele conștiente și prezintă o atît de enormă regularitate și măiestrie (comparabile cu regularitatea și măiestria tuturor fenomenelor inconștiente din restul naturii), încît nu poți tăgădui o afinitate între ele și fenomenele inconștiente din restul naturii (acelea necontestat inconștiente). Și să admitem că fenomenele limbii ar fi pur psihice. Dar activitatea psihică este toată conștientă? Elaborarea noțiunilor este conștientă?

Sunetul produs devine limbă numai cînd este prezentă intenția unei comunicări. Limba e o *instituție*. Fîndcă limba nu este ceva fizic mecanic, pentru acela nici nu trebuie să ne așteptăm să găsim în ea exactitatea matematică din fenomenele fizice. Chiar în privința sunetelor o asemenea exactitate matematică nu trebuie să ne așteptăm să găsim. Fenomenele fonetice, ca și cele semantice, pleacă din același izvor, din *Psyche*. Pentru acela într-adevăr în fenomenele fonetice se observă influința analogiei, deoarece o schimbare într-o articulație se propagă la toate cazurile analoge.

Observație. Va să zică limba e o *instituție*, o *convenție*, o *legislație*, o rezultatul oarecum al unui congres al primilor vorbitori, care s-au hotărît să facă limba, pentru că au constatat că este ceva trebuitor. Acest lucru s-a mai spus: nimic novi sub sole. Dar oare cum s-au înțeles oamenii între dinși, dacă nu puteau încă să vorbească? Ori, ca să nu ducem lucrul la absurd, măcară modul de a se exprima al D-nei R. ne îndrităiește în aceasta, va să zică cel dintîi început de limbă al celui dintîi vorbitor s-a făcut în urma hotărîrii voluntare a acestuia de a se servi de sunete pentru a-și face cunoscute cunoștințele. Dar dacă n-ar fi venit în minte același lucru la mai mulți deodată, oare ce s-ar fi făcut cu voința *izolată* a primului încercător de a vorbi? Lă-a venit, deci, același lucru în cap la mai mulți? Și se naște atunci întrebarea, oare de unde a provenit această conformitate de voință și de mijloace la oamenii din aceeași comunitate? Această conformitate de voință și de mijloace era tot un produs al voinței? Este oare un produs al voinței, al convenției, al *instituției* faptul că rag vacile tot la un fel și viteii tot la un fel?—Și dacă fenomenele fonetice pleacă din *Psyche*, este aceasta un motiv ca la ele să nu se observe regularitatea și exactitatea matematică din fenomenele fizice? *Psyche* nu face și ea parte din natură întocmai ca și fenomenele fizice? Este posibilă în general *neregularitatea*? Nu cumva această neregularitate este numai aparentă, datorită imperfecției cu care noi putem analiza fenomenele psihice? Nu cumva această neregularitate este bazată numai pe extraordinar de marea variabilitate a fenomenelor psihice, pe care conștiința oea atît de mult lăudată nu o poate stăpîni nici măcar atîta cît, foarte necomplet de altfel și pe acest din urmă teren, stăpînește fenomenele fizice?—Dacă analogia (din punct de vedere filologic înțeleasă, nu logic) influențează și producerea sunetelor, în felul acela că o schimbare odată provocată servește ca model pentru schimbările ulterioare (căci așa a înțeles lucrul probabil D-na R.), constituie aceasta o neregularitate, o abatere dela exactitatea matematică ce stăpînește schimbările din lumea fizică? Dar încă odată, ce-i aceea neregularitate? Se poate în general înțelege ce-i aceea o neregularitate?

Deci, fiindcă limba e ceva psihic și chiar o instituție, apoi e posibilă o istorie pragmatică a limbii. Decît numai o mare deosebire există între istorie (Geschichtsschreibung) și istoria limbii (Sprachgeschichtsschreibung), în felul acela că istoriei pragmatice îi preced analele, pe cînd analele limbii, faptele limbistice a căror legătură intimă și succesivă trebuie să o constate istoria limbii, ni sînt necomplete și defectuos cunoscute, întrucît limba vorbită este numai fragmentar înregistrată, iar limba scrisă este totdeauna ceva înapoiat și învechit. D-na R. își propune să cerceteze în sinul limbii latine apariția fenomenelor romanice și să stabilească o legătură cauzală între aceste fenomene și, într-o cîtiva, o cronologie relativă. Pentru aceasta se vor lua în considerație și manifestările psihice precum și cele psihologice ale limbii, și se vor întrebua toate mijloacele, și cele psihologice-limbistice, și cele fiziologice, și cele istorice. Și anume, pentru ca reușita să fie sigură, datele mai mult sau mai puțin teoretice ale cercetărilor psihologice-limbistice și datele practice ale cercetărilor fiziologice vor fi întrebuițate la istoria limbii.

Observație. Toate acestea sînt o înșirare de termeni tehnici, care ne fac să întrevădem o mulțime de științe pe care D-na R. le posedă cu profunditate, se pare (studii psihofizice, studii psihologice-limbistice, studii fiziologice, studii istorice, toate cu privire la istoria limbilor), și care pe noi izbitați ne fac numai curioși să le vedem utilizate de D-na autoare.

*

D-na R. intră în materie. Cel dintîi lucru pe care-l cercetează este ușurința cu care se schimbă cele opt părți constitutive ale limbii, fixate de D-sa la începutul studiului D-sale, materii pe care istoria limbii le-a cercetat până acum izolat, dar pe care viitoarea istorie pragmatică a limbii le va cerceta la un loc. Ordinea de ușurință a schimbării este următoarea (începînd de la cele care se schimbă mai lesne): 1 cuvintele, 2 baza articulației (adecă articulația sunetelor afară de accent), 3 înțelesul, 4 accentul (D-na R. înțelege prin accent și începuturile și sfîrșiturile sunetelor [Einsatz, Absatz], apoi cantitatea sunetelor), 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 așezarea cuvintelor.

Observație. D-na R. înțelege prin formarea cuvintelor (Wortbildung) nașterea formelor gramaticale prin izolare. Se pare că D-sa nu deosebește lucrurile de raporturi ori chiar că nu-și dă seama de existența acestor din urmă. Pentru D-sa faptul că un cuvînt devine cu vremea formă gramaticală înseamnă că cuvîntul devine „fără înțeles”, „inhaltleer”, și cade la rangul de „arătător formal al funcțiunii”. *Fără înțeles?* Cum *fără înțeles*, dacă *arată funcțiunea*? Ce-și închipuiește D-na R. prin *funcțiune*? Să dau un exemplu. *Volo laudare* era la început un complex de lucruri (a voi, a lăuda) și de raporturi (abstract, rezultat al unei activități, siguranță, prezent, singular, persoana întâia, obiect drept). Cu înecul însă a pierdut înțelesul unui lucru (a voi) și a două raporturi (prezent, obiect drept) și a căpătat înțelesul unui nou raport (vîltor). În această transformare *volo* din cuvînt a devenit formă gramaticală: de unde avusese și înțelesul de lucru, a pierdut acest înțeles, a păstrat o parte din înțelesurile de raporturi și a căpătat un înțeles de raport nou. Dar prin această transformare el n-a devenit gol de înțeles, fără înțeles, inhaltleer.—Dintre formele gramaticale astfel născute prin izolare sufixele derivate și prefixele derivate se schimbă mult mai lesne și ar fi trebuit prin urmare separate de celelalte forme.—Formele sînt

active,

Într-un paragraf aparte, și apoi după construcția sintactică, în același paragraf cu această din urmă. Prin construcția sintactică (die syntaktischen Gebilde, die syntaktische Fügung) D-na R. înțelege izolarea în diferitele ei faze până la nașterea formelor. D-na spune că nu poate separa *forma* de construcția sintactică și pentru aceea n-o discută a parte. Cu toate acestea *forma gata* este una și izolarea sub diferitele ei faze este *altă*. Și nu putem pricepe ce ordine cronologică fixează autoarea formei, întrucât pe de o parte o pune înaintea izolării sub numele de Wortbildung, iar pe de altă parte o pune după izolare, în care caz spune că nu o poate separa de această din urmă.

Care sînt cauzele psihologice ale schimbării? Este lucru lămurit (es ist klar) că acele fapte limbistice care se schimbă mai greu încep a se schimba mai degrabă. De pildă așezarea cuvintelor se schimbă cel mai greu: ei bine ea începe a se schimba mai degrabă. Pentru ce se schimbă așezarea cuvintelor? Sînt două feluri de a vorbi, unul care ține mai puțin socoteală de ascultător, altul care ține mai mult socoteală de ascultător. Cel dintîi este cel latin, german—arhaic, cel de al doilea este cel romanic—modern. Pentru acela unui German i se pare clară vorbirea romanică, iar unui Neolatin i se pare obscură vorbirea germană. La început omul n-a ținut socoteală de ascultător și punea necunoscutul înaintea cunoscutului, determinantul înaintea determinatului. Cu încetul însă a ținut socoteală de dînsul. Cînd s-a întîmplat aceasta, a început să se facă deosebire între vorbirea ocazională, subiectivă, unde nu se ține socoteală de ascultător, și vorbirea uzuală, habituell, obiectivă, în care se ține socoteală de ascultător și în care vorbitorul pleacă totdeauna dela cunoscut la necunoscut, dela determinat la determinant. Să considerăm acum cea mai veche așezare de cuvinte obiectivă nouă cunoscută, cea arhaică [sic!]. Principiul aceștii așezări de cuvinte este că se pune întîi determinantul și apoi determinatul. Așezarea ocazională opusă ei nu putea consista în altă ceva decît a pune determinatul înaintea determinantului, și aceasta este tocmai așezarea modernă. Cînd va deveni uzuală această din urmă așezare, atunci va deveni ocazională cealaltă, opusă ei, care va deveni la rîndul ei uzuală, și tot așa mai departe.

Observație. Mai întîi nu este clar de fel că schimbarea care se face mai greu începe mai degrabă. Aceasta e absurd. Să admitem că ordinea de ușurință a schimbării este acea stabilită de D-na R. La un moment dat, de pildă astăzi, cuvintele dintr-o limbă, în totalitatea lor considerate, sînt cele mai nouă fapte limbistice, fiindcă ele s-au schimbat mai mult, mai rapide; așezarea cuvintelor, din contra, este cel mai vechi fapt limbistic, pentrucă ea s-a schimbat mai puțin, mai încet. Aceasta nu înseamnă însă de fel că cuvintele au început să se schimbe mai tîrziu, iar așezarea cuvintelor a început să se schimbe mai degrabă! Cînd cuvintele din limbile romanice erau față cu cele din limba latină foarte mult schimbate deja, prin împrumuturi din limbi străine și prin derivări analogice, așezarea cuvintelor era încă cea latină. Tocmai tîrziu a început așezarea modernă, cum o numește D-na R., să înlocuiască pe cea arhaică, și dupăce această așezare modernă a devenit uzuală, ea a rămas așa până astăzi, în vreme ce cuvintele nu au încetat de a se tot schimba până astăzi. Firește (și aceasta este într-adevăr lămurit, ea ist klar) că dacă consideri față cu cuvintele actuale așezarea actuală, aceasta e mai veche, dar aceasta nu înseamnă că așezarea a înce-

put a se schimba mai degrabă!—Dar apoi, ce poate să însemneze afirmarea D-nei R., că așezarea arhaică este cea în care nu se ține socoteală de ascultător, cea în care vorbitorul, din punct de vedere *subiectiv* punându-se, pune determinantul înaintea determinatului, necunoscutul înaintea cunoscutului, și că cu toate acestea această așezare arhaică este cea *obiectivă*? Ce poate să însemneze aceasta, că aceeași așezare de cuvinte, în care vorbitorul neținând socoteală de ascultător pune determinantul înaintea determinatului, este și subiectivă și obiectivă? „Să considerăm cea mai veche așezare de cuvinte *obiectivă* nouă cunoscută, care se găsește în așa numita așezare de cuvinte *arhaică*,” zice D-na R.. Și ce este *arhaică*? „Dacă în loc de latin și romanic întrebăm expresiile *arhaic* și *modern*, apoi zicem așa: așezarea de cuvinte modernă ține mai mult socoteală de ascultător decât așezarea arhaică”. Dar *obiectiv* ce-i? „Într-un timp cu mult anterior oricărei tradiții și-a dat întinsă dată socoteală vorbitorul că a vorbi și a asculta sînt lucruri care merg mîna în mîna (in einer ausserordentlich weit hinter aller Ueberlieferung liegenden Zeit ging den Sprechenden der Sinn für das Ineinandergreifen von Sprechen und Hören auf). Aceasta a însemnat un progres spre obiectivarea vorbirii, în care vorbitorul nu se mai exprimă în mod impulsiv, cum îi vine lui la socoteală, ci într-o ordine oarecare. Numai cînd vorbitorul este în stare să se pună în poziția ascultătorului, numai atunci poate el în mod conștient să așeze părțile vorbirii sale astfel, încît să se facă priceperea comodă pentru ascultător. Din acest moment începe contrastul dintre vorbirea ocazională și cea uzuală, contrastul dintre vorbirea subiectivă și vorbirea obiectivă. Căci vorbirea uzuală este cea făcută cu băgare de samă, care pășește dela cunoscut spre ceva nou și necunoscut vorbitorului”. Va să zică așezarea *arhaică*, cea latină, este și *subiectivă* și *obiectivă*? Nu voim să discutăm aici dacă într-adevăr așezarea *arhaică* este mai subiectivă decât cea modernă, ori dacă așezarea romanică i se pare Germanului mai clară decât propria sa așezare (lucru de care mă îndoiesc grozav: D-na R. probează prin această afirmaare multa sa lectură în limbi romanece). Eu mă țin de susținerile D-nei autoare și intrăm cum poate fi așezarea *arhaică* și subiectivă și obiectivă totodată?—Trecînd la altă ordine de idei, să admitem că D-na R. are dreptate cînd susține că în istoria limbilor se succedea așa numitele așezări arhaice și moderne. Ce motivare psihologică găsește D-sa pentru acest fenomen? Dacă pentru faptul că urmează o așezare modernă unela arhaice s-ar putea găsi motivul că vorbitorul ține socoteală de ascultător (admițînd că într-adevăr așa este), atunci pentru faptul că urmează o așezare arhaică unela moderne ar trebui să se găsească motivul că vorbitorul devine din obiectiv, cum era, mai subiectiv, din om care ținea socoteală de ascultător devine om care nu ține socoteală de acesta. Aceasta e concluzia logică. În locul ei D-na R. stabilește o altă, aș putea-o numi capricioasă: față cu o așezare uzuală oarecare așezarea ocazională nu poate fi decât o așezare contrarie celei uzuale. „Principiul așezării arhaice a vorbelor și cugetărilor este punerea determinantului înaintea determinatului. Așezarea ocazională contrarie nu poate fi altă decât cea în care se pune determinantul după determinat, și, tocmai, acesta este principiul așezării moderne a vorbelor și cugetărilor. Dacă așezarea arhaică a fost cea uzuală, apoi așezarea modernă a fost unica ocazională posibilă”. Va să zică omul are propensia de a vorbi totdeauna altfel de-

cît eum este deprins să vorbească. Aceasta va fi poate adevărat. Dar atunci toată povestirea D-nei R. (de altfel încurcată și contrazicătoare) despre vorbire subiectivă și obiectivă, despre vorbire care nu ține socoteală de ascultător și vorbire care ține socoteală de ascultător, trebus să lasă din joc, trebuie exclusă. Cea ce spune D-na R. la începutul paragrafului și ceea ce spune D-sa la sfîrșitul paragrafului sînt lucruri care se exclud: dacă limba romanieă are altă așezare de cuvinte decît limba latină, aceasta nu se datorește faptului că s-ar fi prefăcut vorbirea din subiectivă în obiectivă, ci faptului că vorbirii uzuale latine s-a opus o vorbire ocazională contrarie, care cu vremea a devenit și ea uzuală! În rezumat, acest „Psychologischer Exkurs über die Ursachen sprachlicher Veränderung“, să mă erte D-na R., n-are într-insul Psyche de fel.

*

Care sînt cauzele fiziologice ale schimbării? Diferitele stări psihice, precum emoție, minie, încă, fadoală, au efect asupra mișcărilor toracelui, deci asupra curentului expirator. Ce influență are curentul expirator asupra cantității, intensității și înălțimii sunetelor? Cantitatea atîrnă nu de înălțime, ci de felul curentului expirator. Durata articulației atîrnă de energia mușchilor. Energia mușchilor cuprinde buzele, limba, vîlul palatului, coardele vocale și este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra trahen. Energia musculară pentru o vocală este cu alt mai mare cu cît articulația are loc mai sus în gură (proba s-a făcut la bolnavii de paralysis glosso-labio-laryngea, care nu pot pronunța sunetele *i, r, l, s, t, d*). Între energia musculară și puterea curentului expirator nu este legătură necesară, așa că numai decît un curent expirator puternic să fie însoțit și de o puternică energie musculară. *Altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocale și altul la consonante.* La vocale curentul atîrnă de energia musculară, este cel mai strîmt la *i*, cel mai larg la *a*, cel mai puternic la *u*: intensitatea curentului este invers proporțională cu strîmtarea articulației.

Observație. Întru cît energia musculară pentru o vocală este cu alt mai mare cu cît articulația are loc mai sus în gură, iar intensitatea curentului este invers proporțională cu strîmtarea articulației, urmează că la vocale intensitatea curentului este direct proporțională cu energia musculară.

Deci „la vocale raportul între energia musculară de o parte și tăria și volumul curentului expirator de altă parte este variabil (ein schwankendes).“

Observație. Această concluzie e curioasă, din cele de mai sus nu rezultă că raportul este „ein schwankendes“.

La consonante din contra energiei musculară atîrnă de curent: cu cît e mai puternic curentul, cu alt trebuie să fie mai mare energia musculară, amîndoi factorii cresc și scad împreună, sînt cei mai puternici la *p*, cei mai slabi la *g*. Deci pentru consonante „se aplică regula următoare: energiei musculară este direct proporțională cu puterea curentului expirator (die Leistungen des Trachealdruckes, der Muskelspannung und des Expirationstromes sind einander gerade proportional).“

Observație. Prin urmare este același regulă ca la vocale! Atunci ce se face cu susținerea D-nei autoare că *altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocale și altul la consonante*? Apoi propozițiile „la vocale atîrnă curentul de energia musculară“, „la conso-

nante atrîne energia musculară de curent², sînt greșite: merg mină în mină cei doi factori și se întîmplă ca unul să provoace pe celălalt, dar nu atrîne regulat unul de altul. Și chiar nici nu merg mină în mină totdeauna, așa că se poate întîmpla să pronunțe cineva un *p* cu puternică energie musculară și cu slab curent expirator, cu acelaș curent expirator ca la *b*, cum are loc lucrul în limba germană pe unele teritorii.

În ce privește raportul dintre energie și durată, lucrul stă iarăș altfel în vocale decît la consonante: la vocale cu cît energia e mai mare, cu atît durată e mai scurtă (*i* e mai scurt decît *e*); tot astfel la vocale cu cît curentul e mai mare, cu atît durată e mai mai scurtă. Adecă energia musculară și mărirea curentului stău la vocale în raport invers cu durată. La consonante din contra durată stă în raport drept cu energia musculară și mărirea curentului, labialele sînt mai lungi decît guturalele și explozivele încordate sînt mai lungi decît explozivele laxe, luîndu-se în considerare numai timpul în care articulația se efectuează, iar nu timpul cît articulația durează.

Observație. Care timp însă se ia în considerație la vocale? Acel în care articulația se efectuează ori acel cît articulația durează? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Numai atunci se poate stabili o deosebire între vocale și consonante din acest punct de vedere, al raportului adecă între durată de o parte și energie de altă parte, cînd comparația se face între momente analoage, cînd adecă se consideră timpul în care se efectuează articulația la vocale și la consonante, ori timpul cît durează articulația la vocale și la consonante. De altfel spusele D-nei R. sînt mai mult aerul unor afirmații goale, căci vre-o autoritate în materie nu citează preciz. Un lucru este sigur, că cu cît o articulație e mai grea de făcut, cu atît efectuarea ei ține mai multă vreme. Acest lucru îl recunoaște și D-na R. ca ceva firesc: „mal multă vreme trebuie ca să se facă o închidere puternică decît una slabă (es dauert länger bis ein fester Verschluss gebildet ist, als ein loser).“ Nu se poate pricepe atunci pentru ce efectuarea articulației lui *i*, care e mai grea de făcut, ar dura mai puțin timp decît a lui *e*, care e mai ușoară de făcut. La acestea se mai adaugă următoarele încercături: D-na R. se pare că înțelege prin consonante numai explozivele, căci, după ce a vorbit despre consonante, adaugă: „Spirantele (die Engelaute) prezintă cele mai variate gradații între vocale și consonante“. Apoi D-na R., măcar că a susținut că alt raport există la vocale între durată și energie și altul la consonante, trage concluzia următoare pentru toate sunetele: „durata atrîne, deci, de curentul expirator, iar curentul expirator se măsoară după apăsarea lui asupra traheii. Dacă se întărește curentul, se mărește apăsarea asupra traheii și se scurtează durată articulației.“ Pentru priceperea acestei propoziții să se observe celalaltă—vezi mai sus p. 62 r. 18—, că *energia musculară este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra traheii*.

Fiînd așa, o stare psihică oarecare provoacă un curent expirator oarecare și acesta provoacă o schimbare în articulație. Două cazuri se pot întîmpla: înfin, acțiunea pasivă provocată de curent este contrabalansată de cea activă, adecă de cea uzuală, pe care vorbitorul o ține în loc în mod conștient (eine bewusste Gegenleistung aller Organe), așa că vorbitorul vorbește mai tare ori mai slab decît de obicei, dar sunetele rămîn neschimbate; al doilea, acțiunea pasivă provocată de curent

nu este contrabalansată de cea activă conștientă, atunci articulația se adaptează puterii curentului, se schimbă, schimbarea apoi cu vremea din ocazională devine uzuală și se moștenește dela o generație la alta.

Observație. Crede D-na R. că întrebuintarea uzuală este ținută în loc, neschimbată, în mod conștient? Dacă înțelege D-sa prin această *conștiință* constința naturii, celei independente de ea, n-am nicio întrebuintare de făcut. Dacă însă crede că *eu* este conștient de asemenea procese fizice, apoi atunci mă indoiesc foarte mult și protestez în numele bunului simț. Și cum că D-na autoare într-adevăr crede că asemenea procese fizice sînt nu numai *conștiente*, dar chiar *voluntare*, se vede din următoarele cuvinte ale D-sale: „Fiecare membru al unei comunități limbistice va întrebuinta pentru o explozivă, pe care și-a pus în minte să o pronunțe, față cu un curent expirator oarecare, acel grad de presiune a trabei (presiunea trabei), Trachealdruck=energie musculară, vezi mai sus p. 62 r. 18], care este de trebuință ca să nu se schimbe sunetul; cînd cineva scoate din gură un curent oarecare, se și gîndește la energia musculară pe care trebuie să o întrebuinteze ca să nu se schimbe sunetul (Jedes Mitglied einer Sprachgemeinschaft wird zu einem etwa von ihm beabsichtigten Verschlusslaut von vornherein in normaler Sprechweise für den Luftstrom einen solchen Trachealdruck verwenden, dass die Organspannung keine von dieser normalen Sprechweise abweichende zu sein braucht; man bedenkt schon die Organspannung, während man den Luftstrom reguliert).“

Rezultă adesea schimbări identice provocate de diferite împrejurări: *i>e* din cauză că curentul e puternic și organele se despart mai tare, ca să-i deie drumul să iasă.

Observație. Acest lucru n-a fost prevăzut de D-na R. până acum, despre așa ceva D-sa n-a vorbit până acum. Apoi, conform celor spuse de D-sa, totemul *i* se potrivește mai bine cu un curent puternic decît *e*. De acest motiv fiziologic D-na R. se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va vedea mai la vale.

i>e din cauză că curentul e slab.

i>e în mod conștient, prin aceia că la un curent slab se gîndește cineva că e mai bine să pronunțe un *e* care să se audă decît un *i* care să nu se audă.

Observație. Așa ceva nu e de crezut și face parte din extraordinarele păreri pe care le are D-na R. despre *conștiința* vorbitorului.

e>i din cauza creșterii energiei curentului. Această schimbare se potrivește apoi cu tonul înalt muzical dela sfîrșitul cuvintelor; pentru aceia în limbile, cum era latina preistorică, unde tonul înalt muzical cade la sfîrșitul cuvintelor, se explică de ce se prefac *e* și *o* finai în *i* și *u*.

Observație. Despre acest pretins accent muzical latin vezi mai la vale. În ce privește faptul că *o* s-ar prefaca în *u* din cauză că *u* s-ar potrivea mai bine cu un ton muzical înalt, D-na R. se înșală, deoarece tonul propriu al lui *u* este mai jos decît al lui *o*. Vezi Scripture în Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der roman. Philologie VII, 36. De altfel lucrul se poate constata lesne numai cu urechea.

e>i, efect al scăderii intensității curentului, prin aceia că printr-un fel de reacție, cînd scade intensitatea curentului, se încordează mai tare organele articuloare.

Observație. Sigur că în mod *conștient*, macar că D-na R. nu se pronunță precis: „eine Herabminderung der Intensität bewirkt als Gegenleistung eine stärkere Organspannung.“ Sigur că în mod *conștient*, pentru că altfel este imposibil de explicat cum s-ar putea articulația lui *e*, care e mai potrivită cu curentul slab, să se schimbe în articulația lui *i*, care e mai puțin potrivită. Dar acasă conștiința care lucrează prin reacție este un fel de procedare arbitrară, pe care D-na R. n-a cuprins-o în corectările D-sale până în acest moment. De acest motiv *psihologic* D-na autoare se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va vedea mai la vale.

În afară de schimbările în articulații produse prin schimbările în energia mușchilor și în puterea curentului expirator, mai au loc schimbări produse prin vorbirea șoptită, care schimbări însă, propriu vorbind, se datoresc tot curentului expirator, care altfel are loc la șoptă decât la vorbirea obișnuită.

Observație. Prin șoptă (Flüstern) D-na R. înțelege vorbirea afonă, căci spune că la șoptă coardele vocale sînt dezlipite în toată întregimea lor. La șoptă din contra coardele vocale sînt lipite în toată întregimea lor și curentul expirator iese numai printre cartilajele aritenoidale.

*

Cu ajutorul acestor date psihologice și fiziologice se va încerca acum D-na R. să descrie înșirarea romanizmelor în limba latină. Pentru aceasta vrea întâi autoarea să răspundă la întrebarea „ce-i limba latină populară? cînd încep limbile romanice?“ Limba latină populară este limba vorbită, limba ocazională a tuturor claselor sociale; ea a existat în toate timpurile; ea nu este limba numai a claselor de jos și nici nu este mărginită numai la un anumit timp; este o greșală de a considera limba latină populară ca un fel de succesoară a limbii clasice latine, care ar fi început să existe numai în așa numita perioadă postclasică; tot așa e o greșală de a considera ca populară numai limba vorbită, ocazională, a claselor de jos.—Limbile romanice apar atunci cînd apar fenomenele romanice; fenomenele romanice apar însă încă în cele mai vechi inscripții, 5—6 secol a. Chr.; aceste fenomene romanice sînt față cu cele latinești ca modern față cu arhaic, ele sînt creațiile nouă ale limbii latine.

Observație. D-na R. observă în cele mai vechi inscripții așezarea romanică a cuvintelor, determinantal după determinat, Duenos med fefaked Numesioi (unde dativul obiect nedrept Numesioi este pus *după* predicat). Acest fapt a și făcut-o pe D-na să susțină extraordinara teză că lucrurile care se schimbă mai greu, totema acelea încep a se schimba mai degrabă, vezi mai sus p. 60. De unde știe însă D-na R. că acea așezare romanică, cu determinantal după determinat, ce se observă deja în inscripții din veacurile 5—6 a. Chr., este o creație nouă față cu așezarea latină, care ar fi mai veche? De unde știe D-na R. că acea așezare romanică n-a fost cumva totema cea mai veche, față cu care așezarea latină ar fi o creație nouă?

*

Ritmul propoziției latine. Raportul dintre poziția cuvintelor și ritmu. Dacă se schimbă poziția cuvintelor, se schimbă și ritmul. Ce e propoziția (Satz)? O bucată de vorbire dintre două pauze mai mari, ori că va fi completă din punct de vedere logic, ori că nu va fi. O subdivi-

vizie a acestei bucăți mari, așezată între două pauze mai mici, e tot propoziție.

Observație. D-na R. înțelege prin propoziție (Satz) perioada, *περίοδος*, a metricilor și retorilor greci. Negreșit că cuvintele tehnice sînt convenționale și că cineva poate să dea unui cuvînt tehnic orice înțeles va găsi de cuvîntu. Cu toate acestea chipul cum D-sa, în definiția ce dă propoziției, vorbește de propoziția principală și de propoziția subordonată, arată un amestec curios de înțelesurile propoziției, așa cum de obicei se înțelege propoziția, și de înțelesurile perioadei: „Prin propoziție (Satz) înțeleg o vorbire așezată între două pauze de respirație (Atempausen) mai mari. Unde vorbirea se sfîrșește, adică unde are loc pauza de respirație, se sfîrșește și propoziția, fără să se ia în considerație dacă vorbirea este completă după cerințele logicii, ori dacă gîndirea totală este exprimată numai în parte. O parte dintr-o asemenea propoziție (der Teilsatz), care se găsește între două pauze de respirație mici, are valoarea unei propoziții întregi (Vollsatz). Propoziția secundară (der Nebensatz) nu este doar dela capul locului dect tot o propoziție întreagă (ist ja ursprünglich ein Vollsatz), care devine subordonată numai în mod secundar (der erst sekundär in Abhängigkeit gerät). În propoziția secundară [adică subordonată] așezarea cuvintelor este mai conservatoare dect în propoziția principală (Hauptsatz) și păstrează mai multă vreme tipul vechi”. ??

„Prin ritmu înțeleg alternarea dintre părțile marcate și cele nemarcate ale vorbirii, marcarea (scoaterea la iveală, scoaterea în relief, Hervorhebung) poate să aibă loc prin mijlocirea accentului muzical, ori a puterii curentului expirator, ori a lungimii (cantității).”

Observație. Ritmu bazat numai pe accentul muzical nu există. Această părere stă în legătură cu înțelegerea greșită a accentului, despre care se va vorbi mai la vale. Tot așa nu există ritmu bazat pe lungire (Dehnung): ritmul perioadelor grecești, la care s-a gîndit D-na R., era bazat pe cantitate combinată cu un accent expirator și muzical independent de accentul cuvîntului.

Sînt două feluri de poziții ale cuvintelor (așezări ale cuvintelor): un felu, în care oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu, de pildă într-o propoziție germană oricare parte poate fi accentuată; alt felu, în care nu oricare parte poate fi scoasă la iveală prin ritmu și la care trebuie să intervină o schimbare în poziția cuvintelor, după cum cineva vrea să scoată în relief prin ritmu cutare sau cutare parte, de ex. propoziția franceză *je ne l'ai pas vu* trebuie să primească formele *ce n'est pas moi qui l'ai vu* ori *ce n'est pas lui que j'ai vu*, dacă vrea să accentueze cineva pe *je* ori pe *l*. Pieciad dela aceste considerații, combinate cu faptul că partea cea importantă (das Wichtige) este cea accentuată, D-na autoare a cercetat într-o scriere anterioară, pe care n-am citit-o, Ueber die Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen, Halle, 1903, pag. 46 sqq., poziția accentului în propoziția latină și a constatat că în limba latină accentul era la mijlocul propoziției, pentru că acolo se găsea partea principală (das Wichtige), adică determinantele.

Observație. Macareă n-am citit lucrarea pomenită a D-nei R., tot însă îmi permit să întîmpin că forma determinantului este adesea înșelătoare, deoarece foarte de multe ori este discordanță între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției, mai ales cînd propoziția latină, ea și

cea germană, putea fi accentuată în oricare parte a ei fără ca să fie necesară o schimbare în poziția cuvintelor.

Chestiunea însă a *marcării* ritmice din propoziția latină nu va fi complet lămurită decât cînd se va constata natura acestei marcări. Era ea adevărat de natură muzicală, expiratorie, ori cantitativă? La început vorbirea era subiectivă, determinantul se punea înaintea determinatului, adevăratul ritmul era descendent, natura lui era muzicală.

Observație. Cum că natura lui era muzicală, e o simplă afirmare. Ca probă aduce D-na R. limba greacă, unde accentul ar fi fost muzical. Intru-elt însă nu poate exista accent muzical fără ca să fie însoțit de un accent expirator, căci nu pot exista numere de vibrații în unitatea de timp (accent muzical) fără ca acele vibrații să aibă și o amplitudine oarecare (accent expirator), chiar în limba greacă, oricît de muzical ar fi fost accentul, acel accent era numai decît în același vreme și un accent expirator. Faptul că ritmul perioadei grecești nu ținea socoteală de accentul cuvîntului nu este o probă că acest accent ar fi fost muzical prin excelență, că adevăratul silabei accentuate ar fi fost foarte înalt față cu tonul silabelor neaccentuate (ori foarte jos, căci a fi un ton foarte jos față cu altele e tot atît de bătător la ureche, ba chiar mai bătător), ci este o probă că accentul expirator al cuvîntului era puțin remarcabil. Iar probele care se aduc că în cutare timp ritmul grecesc a început să țină socoteală de accentul cuvîntului, de pildă că la Babrios penultima perioadei este totdeauna accentuată cu accentul cuvîntului, ori că în Nonnos perioada se termină în oxytona ori paroxytona niciodată în proparoxytona, aceste probe nu arată că accentul expirator ar fi înlocuit pe cel muzical, ci numai că accentul expirator a devenit puternic din slab ce fusese mai înainte. Pentru a proba mai departe că accentul latin era un accent muzical D-na R. recurge la expresiile metaforice ale gramaticilor, care se potrivesc încă mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical. Iaca una din probele D-sale: Varro „scire autem oportet vocem tres habere distantias, longitudinem, altitudinem, crassitudinem”. După D-na R. *altitudo* înseamnă aici accentul muzical și *crassitudo* înseamnă accentul expirator. *Altitudo* însă e o metaforă, *propria* nu înseamnă nimic aici, *figurat* însă se potrivește mai bine cu accentul expirator decît cu cel muzical, căci mai multă asemănare este între *altitudo* și amplitudinea vibrațiilor, care crește de la minimum la maximum în diverse chipuri și se manifestează la aux (căci la gramaticii greci și latini numai despre aux poate fi vorba) printr-o creștere și scădere (tot metafore și acestea) a puterii sunetului, printr-o urcare și coborîre (alte metafore) a puterii sunetului; mai multă asemănare, zic, este între *altitudo* și amplitudinea vibrațiilor decît între *altitudo* și numărul de vibrații în unitatea de timp, care se manifestează la aux prin—aici avem nevoie iarăși de metafore, dar *urcare* și *coborîre* sînt din cale afară de figurate! Se zice, negreșit, cînd e vorba de numărul vibrațiilor în unitatea de timp, că *ure* și *scobor*; dar cînd vrea să vorbească de creșterea și scăderea amplitudinii vibrațiilor, nu zice tot *ure* și *scobor*? Se zice, negreșit, cînd e vorba de un ton cu multe vibrații în unitatea de timp, că e tonul *ascuțit*; dar cînd crește amplitudinea treptat până la maximum și apoi scade brusc la minimum, nu se zice cu aceeași metaforă că accentul e *ascuțit*? *Altitudo* în mintea lui Varro foarte probabil (într-o nimică mai puțin probabil decît cum vrea D-na R. și cu D-na totîl par-

tizații accentului muzical) a însemnat creșterea și scăderea accentului expirator, iar *crassitudo* a însemnat amplitudinea vibrațiilor în general; cum că se ridică sunetul dela minimum la maximum de amplitudine și că scade dela maximum la minimum, aceasta era pentru Varro *altitudo*; cum că acel sunet e spus mai tare ori mai încet, aceasta era pentru el *crassitudo*. Cum că alături cu accentul expirator exista și cel muzical, aceasta se înțelege dela sine, unde este unul este numai decit și celălalt; și cum că alături cu mișcarea expiratorie a observat Varro și pe cea muzicală, aceasta se înțelege dela sine. Dar că acea metaforă *altitudo* ar însemna că accentul latin era un accent slab expirator și foarte remarcabil muzical, aceasta nu se poate admite cu niciun preț. Altă citație, din Martianus Capella, a D-nei R.: „et est accentus seminarium musicae, quod omnis modulatio ex fastigiis vocum gravitatuque componitur, ideoque accentus quasi adcantus dictus est.“ *Fastigia*, *gravitas* sînt ca și înalt, *scobor*, *ascuțit*, *grav*, etc. tot metafore care nu însemnează nimic propriu zis, și care se potrivesc *figurat* tot atît de bine, ba încă mai bine, cu accentul expirator. Dar se pune mare preț pe *accentus*, după cum se pune mare preț pe corespondentul său grec (pe care l-au tradus Romanii în limba lor) *πρόσῳδος*. *Cîntec*! Decî trebuie să fie numărul de vibrații! Dar dacă Greul (căci de Roman, care a tradus pe Grec, nu mai vorbese) ar fi vrut să exprime accentul expirator, nu l-ar fi numit tot *cîntec*, *πρόσῳδος*? Faptul că slăbești și întărești succesiv și simetrie glasul nu-i tot așa cîntec ca și acela că urei ori scoborî în gama muzicală? Dar oare în poezia greacă, care nu era copleșită (atunci cînd era cîntată, și poezia greacă era totdeauna cîntată) de melodio și armonie ca poezia cîntată modernă, nu juca rolul cel mai mare *ictus*, *συναρμία*, care era un accent expirator independent de accentul cuvîntului? D-na R. a uitat să citeze singurul loc din gramaticii vechi, care nu-i metaforic și exprimă în mod *propriu* că accentul latinesc era un accent expirator. Servius in Donato Keil IV 426: „accentus in ea syllaba est quae plus sonat; quam rem deprehendimus si fingimus nos aliquem longe positum clamare; invenimus enim naturali ratione illam syllabam plus sonare quae retinet accentum, atque usque eodem nism vocis ascendere“. E din al patrulea secol Martianus Capella e din secolul al cincilea. Și ca să profit de ocazie, voi n-a-dîngi că locul din Vitruvius, la care ține așa de mult Havet, nu probează nici el din punct de vedere al accentului muzical absolut nimic. Iată-l, de arhitectura V, 4, 2 (l-lau din Ahlberg Studia de accentu latino): „Vox enim mutationibus cum flectitur alias fit acuta alias gravis duobusque modis movetur, e quibus unus effectus habet continuatos alter distantes. Continuat vox neque in finitionibus consistit neque in ullo loco, efficitque terminationes non apparentes, intervalla autem media apparentia, uti sermone cum dicamus *sol*, *lux*, *flos*, *vox*. Nunc enim nec unde incipit nec ubi desinit intelligitur, nec quae ex acuta facta est gravis, ex gravi acuta apparet auribus; per distantiam autem e contrario. Namque cum flectitur inmutatione vox, statuit se in alicuius sonitus finitionem, deinde in alterius, et id ultro citro crebre faciendo inconstans apparet sensibus, uti in cantionibus, cum flectentes vocem varietatem facimus modulationis. Itaque intervallis ea cum versatur, et unde initium fecit et ubi desinit apparet in sonorum patentibus finitionibus: mediana autem latentia intervallis obscurantur“. Aceste vorbe

ale lui Vitruvius eu le traduc astfel: Cînd un cuvînt se declină ori se conjugă, primește diferite accente, uneori ascuțite, alte ori grave. Efectul produs la urechea auzitătorului e însă diferit, după cum cuvîntul face parte dintr-o propoziție ori este pronunțat a parte. Cînd cuvîntul este pronunțat într-o propoziție împreună cu alte cuvinte, nu se observă nici începutul lui, nici sfîrșitul lui, nici variabilitatea accentului său, ci numai accentul în el însuși, ca element remarcabil al silabei mijlocii, este perceput. Cînd cuvîntul, din contra, e pronunțat izolat și petrecut prin diferite forme flexionare, atunci atenția e atrasă de începutul și de sfîrșitul cuvîntului, precum și de variabilitatea accentului dela o formă la alta, cea comparabilă cu melodia muzicantului, iar accentul în el însuși, ca element remarcabil al silabei mijlocii, nu este băgat în seamă.

Dar acum, fie că va fi fost accentul latin expirator, fie că va fi fost muzical, despre care accent, adică despre care silabă accentuată vorbește D-na R. ? Se gîndește D-sa la silaba accentuată cea cunoscută (cînd penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.) ? În privința aceasta D-sa nu ne lămurește, căci iată ce spune în special pag. 87: În latină clasică toate cele trei chipuri de a marca silabele erau în vigoare, accentul muzical, accentul expirator și cantitatea silabelor, și anume pe o silabă (pe inițială) era accentul expirator, pe alta (pe finală) era accentul muzical, iar între ele undeva era cantitatea. Se petreceau, spune D-na R., în latinește lucrurile ca în franțuzește, unde în anumite împrejurări un cuvînt ca *nation* are pe *na* accentul muzical, iar pe *tion* accentul expirator, astfel că *nation* formează un grup de două silabe tot una de remarcabile, un fel de spondeu format, în cele două silabe ale sale, prin mijloace fiziologice deosebite,

Observație. Mai întîiu de toate nu numai în franceză, ci în toate limbile, unde de obicei este concordanță între accentul muzical și cel expirator, în felul acela că acolo unde amplitudinea este mai mare există și cea mai mare înălțime a tonului (ori cea mai mică, de pildă în dialectele germane șvabe, alsaciane și elvețiene, Bremer Deutsche Phonetik 195, în limba suedeză, Axel Kock Die alt-und neuschwedische Akzentuierung, vezi Revue critique 1902, I pag. 118), se întîmplă discordanțe în anumite împrejurări, astfel că, dacă de obicei limba cîntă mai sus silaba cu accentul emfatic (prin accent emfatic înțeleg accentul expirator al cuvîntului), în anumite împrejurări cîntă mai sus o silabă neaccentuată cu accentul emfatic. Și în rominește, de pildă, unde de obicei un cuvînt ca *oameni* are silaba *oa* pronunțată cu mai mare amplitudine de vibrații decît silaba *meni* și în aceeași vreme o are mai sus cîntată decît silaba *meni*, se întîmplă în anumite împrejurări ca tocmai silaba *meni* să fie pronunțată cu un ton mai înalt, ba chiar cu mult mai înalt, macareu cu o amplitudine a vibrațiilor mai mică decît cea a lui *oa*. În asemenea caz discordanța dintre accentul muzical și cel expirator face serviciu de formă gramaticală și exprimă raporturile numeroase de mod desemnate în chip sumar cu numele de *exclamație* și *întrebare*. Cam că acest lucru s-a petrecut și în limba latină, este absolut sigur. Dar nu acest lucru voește să spună D-na R., ci acela că, în afară de exclamație și întrebare, erau în limba latină unul lingă altul întrebuintate, în mod independent unul de altul, accentul expirator pe o silabă, accentul muzical pe altă silabă, la care se mai adăugea *cantitatea* pe silabele intermediare. Unde era accentul expirator ? Pe inițială, spune D-na

R., Unde era accentul muzical? Pe finală. Dar accentul cel cunoscut (indiferent de ce natură va fi fost), cel mărginit la penultima, antepenultima și în anumite cazuri la ultima (când penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent ce fel era? Despre aceasta nu spune D-na autoare nimic, ci legându-se de un presupus accent anteclasice primitiv latinesc, unde inițiala ar fi fost cu accentul expirator, iar finala cu accentul muzical, D-sa începe să ne facă dela pag. 89 înainte istoricul, complet fantastic, al transformărilor pe care le-ar fi suferit accentele anteclasice latinești, până ce au ajuns în limba latină postclasică să devină accent *expirator* pe acele silabe, pe care ne spun gramaticii că era accentul latinesc (când penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent latinesc despre care partizanii accentului muzical spun că era muzical pe vremea elasicilor și despre care, pentru vremea elasicilor, D-na R. n-are nicio părere. Regret că nu pot fi clar, dar întreaga expunere a D-nei R. este un haos.

Îndată după aceasta face D-na R. în mod arbitrar istoricul accentuării latine.

1. La începutul începutului, în Urdlateinisch, fiecare cuvânt avea câteun accent. Ce fel de accent? Muzical? Expiratoriu? Nu se poate ști („nu se poate ști ce fel era accentul primitiv”).

2. La cuvânt (și anume *după* cuvânt) se lipește un determinant, care cu vremea devine sufix, formă gramaticală. Determinantul primește un accent mai puternic, și anume un accent muzical. Față cu acest accent principal al determinantului accentul cuvântului, despre care D-na R. a spus că nu știe de ce natură va fi fost, devine accent secundar.

Observație. De unde știe D-na R. că accentul determinantului era un accent muzical? Nu este aceasta o afirmație pe nimic bazată?

3. Prin reacția vorbirii ocazionale pe de o parte (vezi mai sus p. 61), iar pe de alta prin faptul că au început să se alipească determinanțele la începutul cuvântului, s-a pus un accent principal expirator pe prima silabă a cuvântului, care a devenit accentul principal, față cu care accentul muzical dela sfârșitul cuvântului a devenit accent secundar.

Observație. Dar accentul cuvântului, cel fost primar și apoi devenit secundar, ce a mai devenit? A dispărut? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Apoi, dacă determinantul dela sfârșitul cuvântului a primit accent muzical, pentru ce n-a primit accent muzical și determinantul alipit la începutul cuvântului?

4. Accentul muzical dela sfârșitul cuvântului dispare și accentul expirator depe inițială se strămută, absolut fără nicio motivare din partea autoarei, pe silabele neaccentuate dela mijlocul cuvântului, care fusese de altfel odată accentuate cu accentul cel principal dela capul locului, de natură dubioasă, pe care, cum am văzut, D-na R. îl face să dispară în faza 3, iar fără nicio motivare, ba chiar fără nicio pomenire. În această a patra fază ne aflăm pe terenul istoric al limbii latine, asupra căruia ne lăsase puțin mai sus în nedumerire D-na autoare, că nu știam ce fel de accent avusese limba latină în perioada sa istorică clasică. Cum că în latina preistorică era un accent expirator pe inițială și unul muzical pe finală cunoaște D-na R. din argumentarea lui Havet, Mémoires dela société de linguistique VI, 11 sqq., cu care ocazie mai observă D-sa că acel accent expirator inițial a fost însoțit la început de accentul muzical cel mai jos: „Accentul expirator era pe începutul cuvântului, care început al cuvântului evident (offenbar) avea tonul muzical cel mai jos.” Fiindcă, însă, continuă D-sa, accentul expirator, când

nu i se opune un obstacol, provoacă o înălțare a tonului, apoi în mod necesar cu vremea silaba inițială pe lângă accentul expirator a căpătat și un ton înalt. Apoi mai spune D-na R. că eu n-am avut dreptate când am zis că un cuvânt cu accent expirator pe inițială și cu accent muzical spre sfârșitul cuvântului ar fi un monstru, „ein Wortungeheuer“, deoarece accentuarea din limbile ungară, cehă, sârbă, probează că poate fi accent expirator pe inițială și accent muzical pe altă silabă din corpul cuvântului.

Observație. Mai întâi Havet nu spune că era accentul muzical pe finală, ci că cunoscutul accent latin (când penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.) era un accent muzical, iar pe inițială era un accent expirator. Al doilea, de unde știe D-na R. că inițiala, care avea accentul expirator, era „evident, offenkundig“, cu tonul cel mai jos? Nu este aceasta o invenție a D-sale? Dacă, după propria mărturie a D-sale, un accent expirator puternic cere și o mare înălțime a tonului, pentru ce dela capul locului n-a fost inițiala latină, cea puternic accentuată, în aceleași vreme cu tonul cel mai înalt? Pentru că i se opunea accentul muzical al finalei? Dar de unde l-a scormit D-sa pe acest accent muzical al finalei? Nu este doar și el o invenție a D-sale? Al treilea, pentru ce tot vorbește D-sa de tonul cel mai înalt, care ar sta în legătură cu accentul expirator cel mai puternic? Nu știe D-sa că sînt limbi unde accentul expirator cel mai puternic este însoțit de tonul cel mai jos (vezi mai sus p. 69)? Pentru ce nu s-ar fi întimplat acest depe urmă lucru în limba latină? Pentru că nu se potrece în limbile romanice? Dar pentru ce ar fi sămănat limba latină cu limbile romanice din acest punct de vedere, când din alt punct de vedere cu mult mai important se deosebă de D-na R. așa de tare, că avea accent expirator pe inițială cu ton jos și accent muzical înalt pe finală, iar la mijloc cantitate goală fără accent de niciun fel? Al patrulea, eu știu foarte bine că sînt limbi unde silaba cu accentul expirator cel mai puternic are un ton muzical mai jos decît o altă silabă din cuvînt, care are un accent expirator mai slab, dar accentul muzical cel mai înalt (vezi mai sus p. 69); și aceasta, firește, în afară de exclamare și întrebare, căci la întrebare și exclamare în tot felul de limbi se potrece acest lucru. (Nu în toate, vezi Revue critique 1911, I pag. 103). Aceia ce însă nu știu, este că să existe în vreo limbă un cuvînt în care o silabă să aibă accent expirator sadea, fără accent muzical, iar altă silabă să aibă accent muzical sadea, fără accent expirator, adică să existe așa soi de vibrații, că să fie numai amplitudine a undelor vibratoare fără număr al acestora, ori să fie numai numere de unde vibratoare fără amplitudine a acestora. Și acest lucru l-a spus Havet, Mémoires de la société de linguistique VI, 11: „On a attribué à une loi d'accentuation archaïque le vocalisme de certains composés comme *afficio*. Les initiales auraient originairement porté l'accent; dans *adfacio* l'a atone se serait altéré en i, l'a accentué se serait resté intact. Cette prétendue loi d'accentuation est chimérique“. Va să zică nu era accent pe inițială în latina arhaică? „Les contemporains de Camille chantaient la note aiguë sur la même syllabe que les contemporains de César, *adfacio* et non *dafacio*. Cette note aiguë n'a eu aucune influence sur le timbre des voyelles, non plus que sur leur syncope dans certaines combinaisons“. Va să zică accentul a fost totdeauna acolo unde ni-l spun gramaticii că a fost (și unde-l probează că a fost limbile romanice, care l-au păstrat cu sfîrșit de dur era muzical sa-

dea și n-a avut pentru aceia nicio influență conservativă asupra silabel unde se găsea, și pentru aceia, pentrucă Romanii depe vremea lui Camil numai cîntau pe *fa* din *ad facio*, dar nu-l țipaū de fel, acest *fa* s-a putut preface în *fi*. Oare nu-i aceasta concluzia pe care trebuie să o tragă cineva din vorbele lui Havet? Mai ales cînd Havet vorbește de *aiguë*, parcă numai tonul cel înalt ar constitui accentul muzical, iar nu și tonul cel jos, care e mai caracteristic încă? Cu toate acestea avea și inițiala *ceva*. Nu accentul, căci acesta a fost totdeauna acolo unde știm că a fost, ci altceva: „Se spune că inițialele ar fi avut în limba latină arhaică accentul. Aceasta e o chimeră”. Dar ce aveau inițialele? Acestea aveau intensitate sadoa, aceasta e altceva, nu-l accent. Și apoi ulte ce s-a întîmplat: „La note aiguë a fini par attirer sur elle l'intensité. *Améri* est devenu *am.îvi*”. Vezi? De o parte intensitate fără accent, iar de altă parte accent fără intensitate, și apoi a atras accentul asupra lui intensitatea. Ei, ce concluzie ar fi putut trage cineva alta din asemenea discuție decît acela că Havet crede în existența unui cuvînt monstraos, Wortungeheuer, în care o silabă să fie tipată fără ea să fie cîntată (ca să vorbim popular), iar alta să fie cîntată fără ea să fie tipată?

D-na R. pleacă de la faptul că în latina arhaică era accent expirator pe inițială și accent muzical pe finală, caută să explice după criteriile mai sus expuse (vezi p. 64) schimbările de sunete din cîteva din acele exemple care dela Corssen încoace se aduc neconținut pentru a proba că în limba latină arhaică era altfel de accent decît în cea clasică.

Observație. Acele exemple eu am căutat să le explic prin analogie în *Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für Hermann Suchier*, pag. 28 sqq., dar mărturisesc că pentru unele din ele explicarea cea mai nimerită este cea dată de D-na R., că adevărul determinatul precedat de un determinant în izolare căpăta un accent secundar față cu cel principal și determinantul, așa că, de pildă, *ré facio* a devenit *réfacio*, apoi *réficio* și în sfîrșit, cînd izolarea a fost completă, *reficio*. Ca probă de chipul cum explică lucrurile D-na R. dau următoarea bucată: „*facere* avea accent expirator pe inițială și accent muzical pe finală. Cînd *facere* s-a alipit ca enclitică la *re*, a pierdut accentul depe inițială. De acela se schimbă articulația: *réfacere* devine întru *réfocere* și apoi *réficere*. Pe de o parte starea de soupță (*Flüsterstellung*) provoacă pierderea puterii sunetului, căci cu cit coardele vocale stau mai deschise, cu atît mai puțin ton provoacă; iar pe de altă parte micșorarea intensității are ca consecință o mîrire a energiei musculare. Aceasta să nu ne mire: este o compensație instinctivă, prin mijlocirea căreia fenomenul în totalitatea lui păstrează suma neschimbată; micș. energiei musculare a lui *a* + puternică intensitate corespunde energia musculară mai mare a lui *e* ori *i* + intensitate mică”. Și tot așa continuă D-na explicațiile mai departe. Aș mai avea de făcut numai două observații. Συμφωνία > symphonia e pe nedrept pus printre exemplele la care s-a păstrat accentul, dar s-a schimbat cantitatea din originalul gree (pag. 93); *i* se articulează cu limba posterioară, nu cu limba anterioară (pag. 95).

Dupăce a cercetat efectul accentului expirator depe inițială asupra silabelor neaccentuate următoare, trece D-na R. la accentul muzical depe finală, ca să vadă ce s-a mai întîmplat cu dînsul în cursul timpurilor. Acest accent muzical fantastic, care n-a existat niciodată, a avut după D-na R. efecte cu totul altele decît acelea pe care le atribuie Havet accentului său muzical

În vreme ce acest din urmă spune că accentul latinesc, care era muzical, n-a avut nicio putere și a lăsat silabele accentuate de dînsul să se schimbe în tot felul. D-na R. spune că accentul muzical depe finală, cîtă vreme a fost în înflorire, a împiedecat scurtarea finalei. Îndatăce a început să piardă din putere, au început și finalele să se scurteze, s-au scurtat și chiar au căzut. Și ce înseamnă această pierdere de putere? Înseamnă pierdere de înălțime. Din înalt, ascuțit, cu multe vibrații în unitatea de timp, accentul muzical depe finală a devenit grav, cu puține vibrații în unitatea de timp. Pe acest ton grav final spune D-na R. că l-a observat Quinctilianus inst. or. XII, 10, 33, cînd zice că limba latină e mai urtă decît cea greacă, pentru că cuvintele latinești totdeauna se termină într-o silabă gravă ori în două silabe grave.

Observație. Acea gravă, ori acele grave, despre care vorbește Quintilian, însă erau silaba ori silabele neaccentuate cu accentul emfatic expirator, silabele țipate mai puțin, în care se terminau cuvintele latinești, în vreme ce în greaca foarte adesea și finalele aveau accentul expirator emfatic, erau țipate tare (căci și în accentul grecesc partea *remarcabilă* tot accentul expirator o forma). Cum că aceste silabe finale cu accent expirator slab aveau în aceiaș vreme și un accent muzical, se înțelege dela sine; cum că acest accent muzical al silabelor neaccentuate finale latine era *mai jos* decît accentul muzical depe silaba accentuată cu accentul emfatic expirator, este probabil; dar nu faptul că silaba finală era cîntată mai jos era remarcant de Quintilian, ci faptul că era țipată mai puțin.

Și apoi ce s-a întimplat, dupăce accentul muzical depe finală a dispărut, adică s-a prefăcut din înalt în grav, din cu mai multe vibrații în cu mai puține vibrații în unitatea de timp? Acel accent, spune D-na R., s-a mutat încet încet pe inițială, care până la această mutare fusese tare țipată, dar jos cîntată, și care de aici înainte, pellență că a fost tare țipată a început să fie și sus cîntată.

Observație. Nu mai insist degeaba. Constat numai că și în această privință D-na R. susține tocmai contrariul de ceea ce susține Havet: în vreme ce H. spune că accentul muzical a atras pe cel expirator, D-na R. spune că accentul expirator a atras pe cel muzical. Pe care să credem? Fără îndoială că pe niciunul.

*

Dupăce a stat o bucată de vreme cuvîntul latinesc cu accent expirator pe inițială, cu accent muzical pe finală și cu silabele intermediare neaccentuate, s-a întimplat în sfîrșit că silabele neaccentuate intermediare au atras asupra lor accentul depe inițială, și anume această atragere a avut loc din cauza vorbirii ocazionale, care procede totdeauna pe dos decît cum procede vorbirea uzuală (vezi mai sus p. 61). Cînd s-a întimplat acest lucru? Pe vremea clasicității încă nu era gata. Pe vremea clasicității se putea accentus și *urbani* a la antica, și *urbani* a la moderna. Doamnă probe aduce D-na R. pentru aceasta: poezia clasică latină, cu ritmul bazat pe cantilate și pe ictus independent de accentul cuvîntului, ar fi fost imposibilă dacă pronunțarea *urbani* ar fi fost complex fixată, pentru că cum este cu puțință să-și închipulască cineva că în poezie putea poetul să stîlcească accentele cuvintelor? Cum s-ar putea închipui o poezie nemțească în care poetul să accentueze *Wandlungen*? Altă probă crede că vede într-un loc din Cicero de oratore III 45, unde Cicero spune că soacră-sa vorbea altfel decît dînsul.

Observație. Motivul pentru care Grecii să avut ca element ritmic timbrurile primare, $\chi\rho\acute{o}\nu\alpha\iota$ $\pi\rho\acute{o}\tau\alpha\iota$, și ictus independent de accentul cuvîntului, a fost faptul că accentul expirator al lor era slab, iar simțul pentru cantitatea silabelor era puternic. Clasicii latini, care au imitat pe Greci, au putut și ei cădea în picioare accentul cuvîntului, măcar că în limba latină aceasta era probabil mai puternic decît în limba greacă, pentru că și limba latină era tot atît de simțitoare pentru cantitatea silabelor. Toate limbile, de pildă limba ungurească, la care cantitatea silabelor este independentă de accent, în felul acela că să fie silabe accentuate scurte și silabe neaccentuate lungi, cu remarcabilă deosebire între scurte și lungi, sînt susceptibile de ritmica greacă antică, fără ca să se nască displăcere mare prin căderea în picioare a accentului expirator.

Din cauză că s-a strămutat accentul de pe inițială pe silabele mijlocii au rezultat în acestea schimbări provocate de intensitatea mai mare a curentului: vocalele scurte s-au devenit mai deschise ($i > e$, $\bar{a} > o$, $\bar{e} > e$, $\bar{o} > o$), din cauză că organele articulatorie s-au deschis mai tare unele de altele pentru a da drum larg curentului mai mare de aer; consoanțele explozive afone, care au fost în latinește lenes, au devenit fonice prin faptul că curentul expirator puternic a pus coardele vocale în vibrație, iar pentru a corespunde curentului slab al aerului din gură organele articulatorie bucale au articulat mai slab, cu mai puțină energie. Cu vremea apoi, în urma acelorăși cauze, organele articulatorie bucale au articulat încă și mai slab, s-au deschis chiar unele de altele, și explozivele fonice s-au prefăcut în spirante fonice.

Observație. Explicarea este ingenioasă. Din nenorocire întărirea curentului expirator, dacă într-adevăr ea este cauza acestor fenomene, se datorește nu strămutării accentului expirator de pe inițială, pentru că accentul expirator latin a fost acolo unde ni-l spun gramaticii că a fost. Mai observ că nu se poate înțelege ce spune D-na R. despre explozivele palatale afone, care s-ar fi schimbat de a dreptul ca explozivele guturale fonice, adică s-ar fi prefăcut în spirante: „O spirantă se naște, *ts* ori *ç* ori *çʰ*. *ts*, *ç* spirante?”

Scurtarea silabelor neaccentuate finale a început în timpuri preistorice (*teră*, *amôr*, *amôm*, *âmêi*) și s-a sîrșit tîrziu (*-os*, *-ăs*). Decît acest fenomen, zice autoarea, mai degrabă trebuie considerat în felul acela că vocala neaccentuată finală a rămas tot lungă, dar s-a deschis, a devenit din încordată laxă. Dacă nu cumva chiar se va fi mai lungit, deoarece vocalele neaccentuate finale sînt în general tendința de a se lungi atunci cînd energia articulației scade.

Observație. D-na R. atribuie, deci, fenomenul transformării silabelor finale la două cauze, la pierderea accentului muzical (vezi mai sus p. 73) și la strămutarea accentului expirator de pe inițială pe silabele de la mijloc, adică la două cauze (nu numai la una) care n-au existat.

D-na R. cercetează apoi diferitele soiuri de accente expiratorii latine, luînd datele gramaticilor nu ca traduceri după grecește (ceia ce probabil au fost), ci ca niște reflexe ale realității.

Observație. Cu această ocazie face diferite observații fiziologice, care nu sînt totdeauna potrivite. De pildă, fiindcă gramaticul spune că *mîrșă* nu se poate pronunța cu accent ascuțit, D-na R. găsește o necesitate fizio-

logică: în adevăr, zice D-sa, vocala lungă și încordată (*mă*) cere un fel de curent care face imposibilă pronunțarea cu accent ascuțit. Totuși imediat după aceasta D-sa vorbește despre accentul ascuțit pe silaba lungă într-un cuvânt ca *măsu* (ablativ), pe care-l explică prin acela că s-ar întinde accentul și asupra silabei următoare. În realitate pronunțarea *măsu* cu accent grav ori circumflex pe prima silabă nu este necesară, pronunțarea *măsu* cu accent ascuțit pe prima silabă există foarte des. În limba română (în cazul cînd nu voim să dăm accentului rolul de formă gramaticală pentru a exprima întrebarea și exclamarea) silabele accentuate, care sînt lungi față de cele neaccentuate, nu totdeauna accentul ascuțit, macareă sînt lungi și macareă sînt urmate de silabe neaccentuate scurte, de pildă în cuvîntul *măre*.— D-na R. spune că în silabele închise cu sonanta lungă accentul era ascuțit, cînd silaba următoare era scurtă: *scriptus* ar fi avut pe *i* accent ascuțit. De unde știe D-sa acest lucru? Analogia cu limba greacă (πράγμα, πράξις, παρυσίου, κιστρύσιον) trebuia să o împiedece dela această părere, cu alții mai mult că, dacă gramatiștii latini, care copiează pe cei greci, ar da asemenea semn de independență în păreri, că să susțină pentru limba lor un lucru ca acesta, care nu se găsește în limba greacă, ar fi ceva foarte curios.—Nu este de admis că în cuvîntul spaniol *vuelo* silaba a doua este *lro* și că—mai ales—această despărțire de silabe s-a făcut prin analogie. În general la aceste fenomene de alunecări de sunete D-na R. atribuie analogiei roluri imposibile: accentul expirator pe inițială, de pildă, ar fi avut loc la început numai la unele cuvinte și apoi s-ar fi lătit prin analogie la toate cuvintele; și altele de acest fel.

Incidental, în mijlocul unor asemenea discuții despre forma accentului, D-na R. vorbește despre efectul pe care l-a avut accentul expirator asupra vocalelor scurte urmate de o consonanță simplă: acestea a-nume s-au lungit, de pildă *môdô* a devenit cu vremea *môdô*, apoi *môdô*. Tot incidental spune D-na R. pag. 115 că accentuarea cu circumflex este o condiție pentru diftongare și trimete la Goidanich L'origine e le forme della diftongazione romanza.

Observație. Goidanich susține însă că originea diftongării romanice se găsește într-o presupusă de el accentuare cu două virfurî a vocalelor accentuate latinești. Accente cu două (și cu trei și cu mai multe) virfurî se găsesc în toate limbile, mai ales în exclamări și întrebări. Decît numai, dacă te gîndești bine la cel acela accentul cu două virfurî, apoi el o de așa natură că mai degrabă ar provoca diereza, iar nu diftongarea.

*

Accentul expirator, care a provocat lungirea vocalei scurte (*môdô* — *môdô* — *môdô*, vezi mai sus), a provocat din contra scurtarea vocalei lungi. Și anume, cînd vocala lungă a fost urmată de o singură consonanță, s-a scurtat vocala și s-a lungit consonanta (*cuppa*, *Juppiter*, *muccus*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de consonanță lungă, s-a scurtat ori vocala ori consonanta (*stella*—ori *stēla* ori *stēlla*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de un grup de consonante, s-a scurtat vocala (*scriptus*—*scritto*). Pe cînd se întimpla fenomenul din urmă, vocala scurtă veche se deschisese deja, așa că *dictus* devenise deja *detto*, iar *scriptus* n-a mai putut deveni *scretto*. Aceste fenomene au fost însoțite de o schimbare în constituția silabelor: *scri-ptus* a devenit *scri-ptus*. Lungirea vocalelor scurte din silabele deschise și scurtarea vocalelor lungi din silabele închise este ultima consecință a victoriei accentului expirator.

Observație. Dar categoria scutării vocalelor lungi în silabe deschise, tipul cūpa—cūppa, unde rămîne? Apoi asupra chipului cum se despartă silabele în cuvîntul *scriptus* D-sa are păreri contradictorii. La pag. 114 D-sa spune că *scriptus* era un cuvînt „mit gedeckter Akzentsilbe“ (vezi mai sus p. 75), iar aici, pag. 116, D-sa spune că *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă. Dacă trebuie să credem pe gramaticii latini, *scri* în *scriptus* era o silabă deschisă.

■

Cam în al patrulea secol după Chr. se stabilește definitiv accentul expirator pe penultima și pe antepenultima, dar accentul expirator inițial continuă încă de a exista ca accent secundar, ceea ce a făcut că în limbile romanice inițiala altfel se dezvoltă decît celelalte silabe.

Observație. În realitate în limba latină inițiala avea un accent expirator secundar, care n-are întru nimic a face cu presupusul accent expirator principal de pe inițială al D-nei R.. Și tot astfel unele limbi romanice au pe inițială un accent expirator secundar, pe care de altfel ar fi hazardat să-l considere cineva ca descendentul accentului secundar de pe inițială latinesc.

*

Evoluția fenomenelor discutate până acum s-a sfîrșit în al VI-lea secol. În al VI-lea secol însă sînt semne neîndoiioase de existența deja a limbilor romanice ca limbi deosebite. Separarea limbilor romanice a început deci înainte de sfîrșitul evoluției. Dezvoltarea fenomenelor discutate, adică a stăpînirii accentului expirator în ritmu ascendent-descendent și a schimbărilor sunetelor provocate de acel accent, n-a avut loc cu aceeași consecvență pretutindeni: mai slab în Italia de mijloc și în Sardinia; mai puternic în Galia, Reția, Italia de nord; mijlocie în Iberia și România. Limba dalmată are o poziție cu totul a parte. Ritmul ascendent-descendent latin s-a prefăcut în ritmu ascendent în limbile romanice. În limba franceză începe să apară ocazional ritmul descendent.

■

La sfîrșit D-na R. vorbește de schimbările provocate la limbile romanice în articulația sunetelor prin curenții expiratori.

D-na R. atribuie faptului că curenții expiratori este puternic pe silaba accentuată și relativ slab pe silabele neaccentuate următoarele fenomene: 1. Diftongarea vocalei din silaba accentuată. 2. Lungirea consoanțelor. 3. Căderea sunetelor. 4. Scăderea plenitudinii. 5. Schimbarea consoanțelor în felul acela că exploziva atonă devine fonică și fonica se prefăce apoi în spirantă și vocală; cu cît accentul e mai puternic, cu atît consoanța are tendința mai mare de a se asimila vocalei precedente. —D-sa atribuie faptului că curenții expiratori este slab pe silaba accentuată, astfel încît îi rămîne oarecare putere și pentru silabele neaccentuate, următoarele fenomene: 1. Lungirea cuvîntului la sfîrșit, de pildă între altele româneștile *șase, mlere, flere*. 2. Fenomene de sandhi. 3. Fenomene de asimilație și disimilație la vocale. 4. Asimilarea consoanțelor dintr-un grup între ele.—Pe lungirea vocalei din silaba accentuată, combinată cu faptul că curenții continuă de a circula între două silabe (decî silabe de plenitudine) bazează D-na R. nașterea sunetului de legămint (Gleitlaut) între vocale și între consoanțe.—În special fenomenele de cădere a sunetelor, provocate de puterea mare a curenților din silaba accentuată, și fenomenele de sandhi, provocate de lipsa de putere a curenților în silaba accentuată, alternează și nu sînt niciodată con-

Observație. Diftongarea în antepenultima, care se găsește în limbi ce se deosebesc din punct de vedere al diftongării penultimei, o consideră D-na R. ca un fenomen a parte, care nu provine din puterea curentului. D-sa nu ni spune însă nimic asupra cauzei care va fi provocat acea diftongare a antepenultimei. Este greu de admis însă că fenomene atât de anaploage să fi provenind din două cauze deosebite.—*șase, miere, fiere* nu sînt fenomene de Lautwandel, ci de analogie.—Cînd vorbește de scăderea plenitudinii vocalelor, pe care o pune pe socoteala puterii curentului expirator, în sensul acela că, cu cît accentul expirator e mai puternic, cu atît creșterea plenitudinii în silabele neaccentuate precedente și următoare este mai puțin posibilă, D-na R. nu spune nimic despre explicarea fiziologică ori psihologică a fenomenului. Probabil D-sa se pune aici din punctul de vedere expus mai sus p. 64, că, atunci cînd curentul slăbește, se întîmplă o reacție din partea energiei musculare, astfel că crește energia cu cît scade puterea curentului, și că, de pildă, dacă din cauza puternicului carent depe silaba accentuată rămîne numai puțină putere pentru curentul care articulează un *e* în silaba neaccentuată, energia musculară cu care se articula *a*-cel *e* se mărește prin reacție, pentru a se stabili echilibrul, și *e* se preface în *i*.—Dacă este adevărat că fenomenele înscrise mai sus atîrnă de puterea mare, respectiv mică, a curentului din silaba accentuată, apoi rezultă că dintre limbile romanice limba franceză este aceea care are în silaba accentuată cel mai puternic accent expirator față cu silabele neaccentuate, că adică în această limbă este cea mai mare deosebire dintre forța mare a curentului din silaba accentuată și forța mică a curentului din silabele neaccentuate, și că această limbă este dintre limbile romanice aceea în care individualitatea cuvintelor este mai mare, în care în cursul vorbirii vorbitorul își dă mai bine socoteală de existența fiecărui cuvînt a parte. Și aici D-na R. se deosebeste complet de acela ce susține Havet asupra chestiei, *Mémoires de la société de linguistique* VI, 14: „Le grec abondait en brèves et se parlait avec volubilité; l'accent n'y renseignait guère sur la séparation des mots, les syllabes initiales n'y étaient pas en relief. Une phrase grecque, dans la conversation au moins, devait ressembler à un mot unique, long, souple et léger comme un fil, varié et multicolore grâce à la mélodie des syllabes aiguës, mais non articulé ni morcelé par le rythme des syllabes intenses. Une phrase latine, avec ses longues pesantes, avec ses initiales méthodiquement marquées, avec ses aiguës toujours pénultièmes ou antépénultièmes, était moins un fil tenu qu'un chapelet à gros grains, formé de masses un peu lourdes, ni trop petites ni trop grandes, uniformes, équilibrées, distinctes et disjointes. Peut-être pourrait-on, dans quelque mesure, comparer cette différence des deux langues anciennes à celle du français et de l'allemand. Nous autres, Parisiens, nous dévidons dix ou quinze syllabes d'un trait, un Allemand n'en dit pas quatre sans marquer une pause et compter en quelque sorte chaque mot qui passe. Aussi un mot allemand est une véritable unité linguistique; chez nous il n'y a de mots que dans l'écriture, et notre langage parlé a pour unité du premier degré la phrase ou l'incise”. Pe care să credem? Vorbe, vorbe, vorbe! Lucrurile acestea, dacă le privești din punct de vedere al felului curentului, nu se pot hotărî cu urechea ci prin înregistrarea mecanică a aparatelor fizicianului. Iar dacă le privești din punct de vedere al cauzei schimbărilor, apoi pot primi explicați contra-

rî. Dacă ar vrea cineva, din spirit de contradicție, să explice fenomenele de supt acest paragraf tocmai pe dos de cum le explică D-na R., ar reuși într-o clipă. Ea voîu pomeni un singur fapt. D-sa pune nașterea sunetului de legămînt pe socoteala carentului expirator puternic, care pe deasupra ar mai circula și fără întrerupere între două silabe, prefăcîndu-le pe acestea în silabe de plenitudine. Ea zice din contra: cauza pentru care s-a născut sunetul de legămînt a fost tocmai slăbiciunea carentului. Căci—și mă pun acum din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—atunci cînd curentul este slab, se naște o reacție din partea energiei articulației, și într-un cuvînt ea *gendre* de ex. *n* este cu atîta energie articulată, încît limba persistă a rămîne lipită de alveole chiar după ce s-a astupat borteie nasului prin vîlul palatului, și se naște atunci un *d* între *n* și *r*. Orî—și acum nu mă mai pun din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—curentul e slab în silaba accentuată, alături cu această alăbicîune a carentului există și o indolență în mișcarea organelor articulatorii bucale: în loc să treacă organele rîpede și sincronice dela o articulație la alta, așa că odată cu astuparea borteilor nasului prin vîlul palatului să atbă loc și desfacerea limbii de alveole și punerea ei în poziția lui *r*, ele trec mai încet și mai incoherent, așa că în vreme ce vîlul palatului pregătise deja articulația trebuitoare pentru *r*, limba n-a pregătît încă această articulație. Chestie de indolență! Cine ar putea să-mi facă vreo întîmpinare?

*

În rezumat lucrarea D-nei R. probează că nimic nu-î mai greî în lumea aceasta decît să *explice* cineva lucrurile. D-na R. a învățat o mulțime, a citit o mulțime de cărți. La sfîrșitul elaboratului său, după ce de altfel în notele din jozul paginilor ne trimisese la tot felul de autori, face chiar noțița că trebuie să renunțe din lipsă de spațiu la înșirarea bibliografiei: „Vom Abdruck der überaus umfangreichen Bibliographie sehe ich aus Platzmangel auf“. Și cu toate acestea n-a reușit să explice nimic. Felix qui potuit rerum cognoscere causas!

A. Philippide